

ХУСАЙН ВОИЗ КОШИФИЙ ҚАРАШЛАРИДА ТАЪЛИМ ВА ТАРБИЯ

Ашурова Марҳабо Сайфуллоевна

Бухоро Давлат Университети

Мустақил изланувчиси

Аннотация: Ушбу мақолада Хусайн Воиз Кошифий инсон камолоти учун муҳим бўлган илм ва ахлоқий тарбия борасида гап боради. Унинг фикрича, ”яхши кишилар энг меҳрибон одамлардир, жониворларга хос бўлганлар эса энг даҳшатли ҳайвон”дир.

Калит сўзлар: одоб, ахлоқ, тарбия, ахлоқий тарбия, фазилат, хулқ, таълим, илм.

Аннотация: В этой статье Хусейн Вайз Кошифи рассказывает о науке и нравственном воспитании, которые важны для совершенствования человека. По его мнению, «хорошие люди — самые добрые люди, а анималисты — самые страшные животные».

Ключевые слова: этикет, нравственность, воспитание, нравственное воспитание, добродетель, поведение, воспитание, наука.

Abstract: In this article, Husayn Vaiz Koshifi talks about science and moral education, which are important for human perfection. In his opinion, "good people are the kindest people, and animalistic people are the most terrible animals."

Key words: etiquette, morality, education, moral education, virtue, behavior, education, science.

Ушбу мақолада Хусайн Воиз Кошифий инсон камолоти учун муҳим бўлган илм ва ахлоқий тарбия борасида гап боради. Унинг фикрича, ”яхши кишилар энг меҳрибон одамлардир, жониворларга хос бўлганлар эса энг

дахшатли ҳайвон”дир. Бу билан у тарбиядан четда қолган инсонни саводсиз ва одобсиз деб билади ҳамда у бамисоли ҳайвоний хислатларга асрдир деб тушунтиради. Хулқий фазилатларни эгалламоқчи бўлган инсонга албатта ақл керак ва “кимнинг ақли пок бўлса” у аста-секин юқорига кўтарила бошлайди.

Кошифий шахснинг ахлоқий камолотида илм ва тарбияни биринчи ўринга қўяди. Унинг фикрича, ким яхши таълим ва тарбия олган бўлса, у ҳақиқий инсонга айланади. Аммо ким тарбия ва тарбиядан четда қолса, у инсоний ахлоқнинг оддий амрларига ҳам амал қила олмайди. Мутафаккир тўғри таъкидлайди: ”яхши кишилар энг меҳрибон одамлардир, жониворларга хос бўлганлар эса энг даҳшатли ҳайвондир”¹. Кошифий саводсиз ва одобсиз одамларни ҳайвонлардан ҳам ёмонроқ деб билади. Унинг фикрича, бундай одамлар ҳеч қандай ахлоқни билишмайди чегараларни ва уларнинг қўлларига тушган ҳамма нарсани ер юзидан йўқ қилади ва ўчиради. Бинобарин, Кошифий ақлли, одобли инсонни доим ҳимоя қилади. Идеал инсон ҳар томонлама ёмон одатлардан қочади. У инсоннинг ақлли бўлиши ва гўзал ахлоқни қунт билан ўзлаштириши учундир, фақат шу ҳолатда у ҳақиқий инсон ҳисобланади. Бундай инсон бўлиш учун ақл ва ақл бўлиши керак “Кимнинг ақли ва ақли пок бўлса, у аста-секин юқорига кўтарилади; ақли ва ақли йўқ киши абадий пастда қолади”². Бу чўққига эришиш учун инсон доимо ишлаши ва ишлаши керак. Инсон, Кошифий огоҳлантиради, ҳаётнинг юқори даражаларига осонлик билан кўтарила олмайди. Бунинг учун у туну кун меҳнат қилиши ва азобланиши керак. “Буюк одамлар , инсон ўз номини ва шон-шуҳратини катта қийинчилик билан қўлга киритиши мумкин, аммо эришган барча нарсаларини тез ва осонлик билан йўқотиши мумкин “, деган .

Демак, инсон тарбиясида ақлнинг роли катта. Инсон ақли туфайли ахлоқий мавқеини мустаҳкамлайди, мақсадига эришади. Кошифий ёзади:

¹Кошифи Хусайн Воиз. Футувватномаи Султонӣ/ Бо эҳтимоми Мухаммад Чдфъари Махчуб. - Техрон, 1992. - 249 с

² Кошифи Хусайн Воиз. Калила ва Димна. -Душанбе: Адиб. 1989.

www.pedaqoqlar.uz

“Буюклар айтганларки, ҳар кимга ақл керак, ақлга эса тажриба керак. Шунинг учун улар ўзларининг ўтмишдошларининг ҳаёти ва фаолиятини тасвирлаб бердилар, шунда ҳар ким ўз қобилиятига қараб ўқиб, ўзи учун фойда кўради”³

Кошифий таъкидлаганидек, умр қисқа, бу ўткинчи ҳаётда момақалдирокдек тез ўтиб кетади. Ёмон одатлар ва ёмон мойилликлар билан яшаш қимматли соатингизни беҳуда сарфлашга арзимади. Бу қисқа умрда ўзининг яхши хулқ-атвори билан инсонлар қалбида яхши ном қолдирган кимса бахтлидир, деб ёзади Кошифий: “Умр тез оқиб, замон абадий эмас. Ҳар бир соат қимматли. Бунинг ёдда тутишимиз керак. Ҳаётингизни беҳудага сарфлашнинг ҳожати йўқ. Бу қисқа ва ўткинчи умрда яхши из қолдирган зотга шон-шуҳрат бўлсин”⁴, ёш авлодни маънавий-ахлоқий тарбияси ҳақидаги бу гапи катта аҳамиятга эга. Биринчидан, унинг фикрича, инсон учун энг қадрли бўлган вақтни эслайди. Шунинг учун у бу қимматли вақтдан эзгу мақсадларда фойдаланишни талаб қилади. Кошифийнинг бу фикри бугунги кунда жуда долзарб. Чунки, кузатишлар шуни кўрсатадики, ҳозирги вақтда айрим умумтаълим мактаблари ўқувчилари ва олий ўқув юртлари талабалари кутилганидек, вақтни баҳоламайди, ундан унумли фойдаланмайди. Умрининг ҳар бир дақиқасидан, ҳар бир соатидан унумли фойдаланиш, зарур билимларни эгаллаш, малакасини ошириш, илмий ва бадиий адабиётларни кўпроқ ўқиш, дунёқарашини кенгайтириш ўрнига маъносиз ишлар, ёмон одатлар, жумладан чекиш, карта ўйнаш, фойдаланиш дорилар ва бошқалар. Билмайдиларки, вақт инсоннинг мулки ва ундан нотўғри фойдаланса, ундан ҳеч нарса қолмайди.

³ Кошифи Хусайн Воиз. Ахлоқи Мухсиний. - Техрон, 1978. - 180 с.

⁴ Кошифи Хусайн Воиз. Футувватномаи Султонӣ. Ахлоқд Мухсинӣ. Рисолаи Хотамия. - Душанбе: Адиб, 1991. - 320 с

Кошифий бу борадаги фикрини давом эттириб, ҳакимлар айтадиларки, адолатнинг маъноси ҳалқ аро тенглик кўзлашдир, яъни бир гуруҳни яна бир гуруҳга ғолиб қилинмайди, ҳар тоифа ўз мартабасида тугилади.

Шу муносабат билан Кошифий инсон доимо ақлли, меҳрибон кишиларнинг суҳбатига кулоқ тутиши, нодонлар, даврасидан йироқ бўлмоғи лозимлигини таъкидлайди. Чунки “Яхшилар яқинлиги билан ақллилар йиғиндиси бир зулмдир, абадий шодлик”⁵ лекин инсон учун энг даҳшатлиси ” бу жоҳилнинг яқинлиги”⁶. Шу тариқа мутафаккир фарзанд тарбияси жараёнида исрофгар одамлардан қочишга, саводли ва билимли кишиларга ёндашишга ҳаракат қилиш лозимлигини ўргатади⁷. Кошифий одамларга ўғрилар, ғийбатчилар, фирибгарлар, провакаторлар, ёлғончилар даврасида бўлмасликни маслаҳат беради. Мутафаккир уларга чинакам тавсиф беради, уларнинг пастлиги ва аҳамиятсизлигини очиб беради: ўғрилар оддий халқнинг мулкини ўғирлаб, уларга зарар етказди; дўстлар ўртасида жанжал ва жанжал уюштирувчи ғийбатчилар ва фирибгарлар; Бахтсизларнинг ўзлари ҳақиқатан ҳам яшамайдилар ва бошқаларнинг ҳам тинч яшашига йўл қўймайдилар; ношукур, яхшиликни ёмон ишлар билан қайтарадиган. Кошифий фикрича, бундай кишилар тарбияси паст бўлиб, ўз ҳаётида хулқ-атвор ҳақида яхши сўз эшитмаган, ҳаётдан ҳеч қандай ижобий тажриба ўрганмаган, энг муҳими, бирорта ҳам китоб ўқимаган, яхшилик билан ёмонни ажрата олмаган , одоб-ахлоқни яхши билмайди. улар бузғунчиликка ўрганиб қолган, шунинг учун улар ёш авлодга салбий таъсир қилади. Шу муносабат билан Кошифий ўсмир ва ёшларни китобга, мутафаккир, адиб ва олимларнинг турли асарлари билан

⁵ Кошифи Хусайн Воиз. Ахлоқи Мухсиний. - Техрон, 1978. - 180 с.

⁶ Кошифи Хусайн Воиз. Калила ва Димна. - Душанбе: Адиб. 1989 й

⁷ Кошифи Хусайн Воиз. Ахлоқи Мухсиний. - Техрон, 1978. - 180 с

таништириш тарбиянинг энг яхши усулларидан бири эканлигини таъкидлайди.

Кошифий ўз асарларида ҳаёт тажрибасини акс эттирган ва улар катта тарбиявий кучга эга. Масалан, нафс тарбиясига алоҳида тўхталиб у шундай дейди. “Шадд” сўзининг маъноси нима, деб сўрасалар, жавоб бериб айтки, ушбу сўзнинг маъноси бештадир: биринчиси, мустаҳкамлаш, асосни яратиш; иккинчиси, хужум қилиш; учинчиси, чопиш; тўртинчиси қувватлантириш; бешинчиси, куёшнинг кўтарилиши. Аммо футувватда мардлар аҳлининг аҳдига вафо қилиб, пирнинг ажрига итоат этишини шадд деб атайдилар. Кошифий фикрини давом эттириб, “шадд”нинг луғавий ва истилоҳий маънолари орасида яқинлик шундаки, биринчидан, аҳд боғлаш солиҳнинг ўз ишига устиворлигини кўрсатади. Иккинчидан, бел боғлагандан кейин нафсга қарши кураш эшиклари очилади, натижада нафс билан жанг бошланади. Агар шаддни нимага ишора этиб, қиёс қиладилар, деб сўрасалар, шиддат ва шаддатга (қаттиқликка) деб айт, яъни кимки шадд аҳлидан бўлса, у нафс ва ҳирсу ҳавога нисбатан қаттиқ қўл бўлиши ва у бошқалардан қанчалик озор-у қаттиқлик тортса-да чидаши лозим. Бу сўз “шаддата” сўзидан олинган ва у жавонмард, яъни ёш йигитнинг қуввати ва яхшилиги қувватига ишорадир. Яна шуки, кимки шадд бўлса (футувват белбоғини боғласа), унинг олдинги ҳаёти ниҳоясига, яъни жавонмардликдан ўзга хислатни унутган бўлади. Бу сўзнинг моҳияти нима, деб сўрасалар, сидқу сафо, меҳру вафо ва таслим (бўйсунуш), деб жавоб бергин. Бир сўз билан айтганда, Кошифий ҳар қандай инсон, ҳар қандай вазиятда ўзининг нафси устидан ғолиб чиқсагина у тарбиянинг юксак мақомига эриша олади деб, айтади.

Кошифий кураш илмини кишиларнинг ҳар қандай вазиятда тўғрилиқ ва поклик қонунияти деб билади. Бунинг маъноси одамзод хилқатидан келиб чиқади, чунки одамзод ўз ахлоқини ўзгартириб боради, яъни хулқ – атвор яхшилиқ томон ўзгариши керак ва бу сўзнинг ҳақиқати шундаки, одамда

мақбул ва номақбул ахлоқий сифатлар орасида доимий кураш боради. Демак ҳар бир сифат ўзига қарши сифатни даф қилиш пайида бўлади. Кошифий атмоқчики, демак кураш инсон ҳилқатидаки, шу хусусиятни ифодалайди. Аслида кураш ҳунарининг моҳияти унинг илмидир. Агар куч қувват қанақа нарсадир деб сўрасалар, унинг эътибори йўқ, зеро ҳайвонларда куч жуда кўп, аммо уларда илму дониш Яъни инсоний фазилар йўқ. Шу учун улар ҳурматга лойиқ эмаслар. Агар илм билан қўшилган куч нимадир,бу ғоят эътиборли ва таҳсинга сазовор нарса деб айтгил. Зеро билимсиз куч адли йўқ шохдир, қуввати йўқ илм эса, адолатли лекин лашкари йўқ шох кабидир. Билим ва куч ўзаро мутаносиб келса, муваффақиятга эришиш йўли очиқдир. Кошифий кураш тушиш ҳунари амал билан зич боғлиқ илмдир дейди. Чунки одамзод ҳаётида доим ниманидир ўрганади, аммо ўрганганларига доим ҳам амал қилмайди. Бу кураш санъатида эса илм ва амал бир бирини безайди, тўлдиради, мадад беради. Кошифий кураш усталарининг одобига тўхталиб, устознинг ўзи пок зийнатли, меҳрибон, ҳар бир одамнинг қобилиятига қараб таълим берадиган ва шогирдларига ёмонликни раво кўрмайдиган одам бўлсин ва шогирдлар одобида эса тўғри сўз ва тўғри фикрли, сийрати ва сурати ораста, яхши ахлоқли ва муомалали, албатта нияти пок бўлиши кераклигини алоҳида таъкидлайди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Егоров Е.Д. Праксиология: Основы теории. Часть 2. Субъекты отношений. — Москва: Юстицинформ, 2020. — 238 с. с. — ISBN [ISBN 978-5-7205-1625-3](#).
2. Бобров В. В., Черненко А. К. Правовая технология. — Новосибирск: Изд-во СО РАН, 2014. — с. 157.
3. Саидов А. Сравнительное правоведение.- Т.:Адолат, 1999. – С.454.
4. Ҳусайн Воиз Кошифий. Ахлоқи Муҳсиний. Футувватномаи Султоний. Форс тилидан А.А.Мадраимов ва б.(тарж), “O’ZBEKISTON” 2019й. 155-б.
5. Ashurova M. Futuvvat (Javonmardlik) -axloqiy tarbiya asosi // “Pedagogik mahorat” Ilmiy nazariy metodik jurnal. 2021-yil 2-son. –p.106.

6. Sayfulloyevna, A. M. (2020). The manifestation of the “Law on the unity of contradictions and struggle”. *Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal*, 10(11), 1625-1635.
7. Sayfulloevna, A. M. (2021, May). FUTUVVAT (CHIVALRY)-THE MAON FORM OF MORAL EDUCATION. In *E-Conference Globe* (pp. 162-167).
8. Sayfulloevna, A. M. (2021). Futuvvat (Chivalry)-The Basis of Moral Education. *Central asian journal of literature, philosophy and culture*, 2(4), 39-43.
9. Sayfulloevna, A. M. (2020). Reflection of the "law of unity and struggle of opposites" in the dialectic of Jalaliddin rumi. *International Journal of Psychosocial Rehabilitation*, 24(8), 1996-2005.
10. Sayfulloevna, A. M. (2021). Spiritual and moral education issues in the works of eastern thinkers.
11. Faizullaevich, Z. S., & Sayfullaeva, A. M. (2020). Features of material culture of Bukhara. *Test Engineering and Management*, 83(5-6), 2740-2745.
12. Jobir o'g'li, Y. M., & Roziyabonu, S. (2022). 1-SINF МАТЕМАТИКА DARSLARIDA GEOMETRIK MATERIALLARNI O'RGATISH. *THEORY AND ANALYTICAL ASPECTS OF RECENT RESEARCH*, 1(9), 132-137.
13. YARASHOV, M. (2023). The Place of Digital Technologies in the Education System. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 30(30).
14. YARASHOV, M. (2023). Methodology of Application of Digital Technologies in Primary Education. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 30(30).
15. YARASHOV, M. (2023). The Process of Creative Organization of Primary School Mathematics Education through Digital Technologies. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 30(30).
16. YARASHOV, M. (2022). Characteristics of International Integration of Sciences in Primary Schools. *ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz)*, 23(23).
17. V. Hamdamova. (2022). THE ROLE OF HISTORICAL INFORMATION IN TEACHING TECHNOLOGY LESSONS. *Open Access Repository*, 9(11), 228–231. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/9H2DG>